

OSMANLI AVRUPASI'NDA FIKİH ÇALIŞTAYI

23-25 EKİM 2026, BALKAN ÇALIŞMALARI VAKFI, ÜSKÜP/ K. MAKEDONYA

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Murteza Bedir, İslam Araştırmaları Merkezi | **Prof. Dr. Süleyman Kaya**, İstanbul Üniversitesi | **Prof. Dr. Senad Ćeman**, Saraybosna Üniversitesi | **Dr. Fatih Şabani**, Trakya Üniversitesi | **Dr. Ferid Piku**, Minber Araştırmaları Derneği | **Dr. Sevba Abdula**, Balkan Çalışmaları Vakfı | **Dr. Hüseyin Sağlam**, Marmara Üniversitesi | **Zehra A. Sadiki**, Balkan Çalışmaları Vakfı | **Rıdvan Saygılar**, Balkan Çalışmaları Vakfı

Sekretarya

Enise Alili, Balkan Çalışmaları Vakfı

Düzenleyen Kurumlar

Balkan Çalışmaları Vakfı (BSF)

İstanbul Araştırma ve Eğitim Merkezi (İSAR)

Grafik Tasarım

Faruk Özcan

İletişim

Makedonsko Kosovska Brigada, no: 32 1A, Goce Delchev 11, no:1-1, Üsküp/K. Makedonya

info@balkanfoundation.com | balkanfoundation.com

OSMANLI AVRUPASI'NDA FIKIH ÇALIŞTAYI

23-25 EKİM 2026, BALKAN ÇALIŞMALARI VAKFI, ÜSKÜP/ K. MAKEDONYA

İÇİNDEKİLER

Program Akışı	9
Özetler	15
Geniş Veri Perspektifinden Balkan İlim Havzası: Ulema, İlişki Ağları ve Kariyer Yolları (XVI-XVIII. Yüzyıllar)	16
<i>Dr. Abdullah KARAARSLAN</i>	
Osmanlı Hukuk Yapımının Metinselleşmesi ve Hanefi Kanun Fıkhının Ortaya Çıkışı	17
<i>Prof. Dr. Abdurrahman ATÇIL</i>	
Osmanlı Avrupası'nda Ortaya Çıkan Fikhi Literatür: Müellifler ve Eserler	19
<i>Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman YILDIRIM - Dr. Öğr. Üyesi Dursun KARAMAN</i>	
Vakıf Hukuku Fetvaları Özelinde Merkez ve Taşra Mukayesesi: Fetâvâ-yı Üskübî Örneği	20
<i>Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Faruk ÇELİK</i>	
İstanbul'dan Bosna'ya Ribh: Osmanlı Balkanlarında Finansman Fetvaları (17-18. Yüzyıllar)	21
<i>Dr. Öğr. Üyesi Birnur DENİZ</i>	
Taşradan İmparatorluğa: Silistre-Akkirman Fetva Ağı, Babadağı Müftüsü ve Kanun Mecmuası	22
<i>Arş. Gör. Fatih DOĞAN</i>	
Gayrimüslim Çoğunluklu Bir Osmanlı Avrupası Şehrinde Zimmilerin Şer'iyye Mahkemesini Kullanma Biçimleri XVI. Yüzyıl Avlonya Örneği	24
<i>Dr. Öğr. Üyesi Fatih ŞABANİ</i>	
Mustafa Behcet bin Muhammed Sâlim ve Onun İlmihal Risalesi'nin Tanıtılması	25
<i>Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ</i>	
Muteber Bir Kaynak Olarak el-Ferâid: Bosna'da Mirî Araziye Dair Fetvalarda Balizade'den Nakiller	26
<i>Furkan YALÇINKAYA</i>	
Balkanlar'dan İstanbul'a Vardârî'nin Ferâiz Yolculuğu: Metinler, Mekânlar ve Otobiyografik Unsurlar	27
<i>Dr. Hüseyin ÖRS</i>	

Cemaleddin Çauşeviç'in Hukuk ve Devlet Tasavvuru: Osmanlı Avrupası'nda Meşrutiyet ve Fıkıh	29
<i>Arş. Gör. Mehmet ULUSAY</i>	
Osmanlı Avrupası'nda Şer'i Sınırlar: Müniri-yi Belgradî'nin Öziçeli Muslihuddin Efendi'ye Mektubu Üzerinden Raks ve Sema Meselesi	30
<i>Melike Nur KAVAK</i>	
Osmanlı Coğrafyasında Tartışılan Bir Meselenin Bosna'daki İzdüşümü: Mustafa Pruşçak'ın Kahve ve Tütün Risâlesi	31
<i>Dr. Öğr. Üyesi Murat KARACAN</i>	
Kanunun Fetvası: Üskübî'nin <i>Zahirü'l-Kudat</i> adlı Eserindeki Fetvaların Sınıflanması	32
<i>Prof. Dr. Murteza BEDİR</i>	
Kudûrî'nin Avrupa'da Cevelânı: Bir Hanefi Klasığının Irak'tan Balkanlar'a Seyri	33
<i>Prof. Dr. Nail OKUYUCU</i>	
İmparatorluk Merkezlerinin Ötesinde Fıkıh: Tuzla Sicili'nde İslâm Hukuku (1643-1646)	34
<i>Arş. Gör. Nihad DOSTOVIĆ</i>	
Kenar Müftülerinin Mümtâzı Üskübî'nin <i>Fetva Mecmuası</i> Üzerine Ferağ, Temellük ve Vakıf Kayıtları Bağlamında Bir İnceleme	36
<i>Arş. Gör. Dr. Nuray SARMAN</i>	
Balkanlardaki Üsküdar: Atik Valide Vakfı'nın Yanbolu'daki İdari ve Hukuki Bölgesi	38
<i>Dr. Şeyma Nur TEMEL</i>	
Pîr Mehmed Üskübî'nin Mu'inü'l-Müftî'sinde Suç ve Ceza: Bir Fetva Mecmuasının Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi	39
<i>Dr. Taha Yasin TAN</i>	

Balkan Çalışmaları Vakfı, Eylül 2016'da Üsküp merkezli genç akademisyenler, öğrenciler ve genç iş insanları tarafından kurulan Fettah Efendi Eğitim ve Düşünce Derneği'nin devamı niteliğindedir. Dernek çatısı altında yürütülen faaliyetlerin genişlemesi ve tüm Balkanları kapsayacak bir yapıya duyulan ihtiyaç nedeniyle farklı bir kurumsal çerçevede yeniden yapılandırılmıştır. 2016-2022 yılları arasında eğitim alanında birçok faaliyet gerçekleştirmiş, araştırma ve yayıncılık alanında önemli çalışmalar yürütmüştür. Eylül 2022 itibarıyla, Balkan Çalışmaları Vakfı adıyla araştırma merkezleri, eğitim merkezleri ve yayınevleri bünyesinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

Vakfın çalışmaları, bölgesel akademik ve entelektüel gelişimi destekleyen dört merkez ve bir yayınevi etrafında şekillenmektedir. Bunlardan ilki Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Merkezi'dir. Vakfın en görünür faaliyet alanlarından biri olan bu merkez, Kuzey Makedonya ve Balkanlar'a dair güncel ve tarihi bilgi üretimine yoğunlaşmaktadır. Siyaset, hukuk, ekonomi, toplum ve tarih alanlarında çeşitli araştırma projeleri, raporlar, kongreler, sempozyumlar, çalıştaylar, yuvarlak masa toplantıları ve uluslararası zirveler düzenleyen merkez, Balkan Çalışmaları Kongresi ile Balkan Çalışmaları Dergisi ve Balkan Ekonomileri ve İşletme Dergisi gibi uluslararası hakemli yayınlarla bölgesel akademik bilgi üretimine önemli katkılarda bulunmaktadır.

Vakfın bünyesindeki bir diğer önemli merkez ise Abdülfettah Rauf Araştırmaları Merkezi'dir. Balkan İslam Çalışmaları, edebiyat çalışmaları ve Fettah Efendi'ye dair yapılan araştırmaların yürütüldüğü bu merkez, Balkan entelektüel mirasını derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Eğitim faaliyetleri ise Üsküp Düşünce Okulu Merkezi tarafından yürütülmekte olup, seminerler, okuma grupları, makale yazım süreçleri, yaz ve kış okulları, Ramazan etkinlikleri, Balkan Gençlik Okulları ve mezuniyet programları gibi çeşitli akademik ve kültürel etkinlikleri kapsamaktadır. Balkan Çalışmaları Vakfı'nın bir diğer merkezi Balkan Dijital Beşeri Bilimler Merkezi'dir. Bu merkez, Balkan tarihine, kültürel mirasına ve beşeri bilimler alanındaki dijital araştırmalara odaklanarak veri tabanları, dijital arşiv projeleri ve dijital beşeri bilimler alanında akademik çalışmalar hedeflemektedir.

Vakfın yayınevi olan İDEFE ise yürütülen akademik ve kültürel faaliyetlerin yayına dönüştürülmesini sağlamakta, aynı zamanda telif, çeviri ve edisyon eserlerle Balkanlar'a dair bilgi üretiminin görünürlüğünü artırmayı amaçlamaktadır. Araştırma, eğitim ve yayın faaliyetleriyle Balkanlar'daki akademik hareketliliği destekleyen Balkan Çalışmaları Vakfı, Kuzey Makedonya'dan başlayarak tüm bölgeyi entelektüel etkileşimle bir araya getirecek güçlü bir mekanizma oluşturmayı hedeflemektedir.

İSAR'ın temel gayesi üstün başarılı lisans ve lisansüstü öğrencilerini çağdaş dünyanın gerekleri doğrultusunda desteklemektir. Bu desteğin sonucunda Doğu'nun ilmi geleneğini hakkıyla hazmetmiş ve Batı'daki ilmi gelişmeleri yakından takip edebilecek ve toplumumuzun meselelerini dert edinmiş ilim adamları yetişecektir. İSAR'ın desteklediği öğrencilerin, ülkemizin ve dünyanın karşılaşmakta olduğu kültürel ve sosyal problemlere etkin ve nitelikli çözüm önerileri sunabilecek donanıma sahip olmaları arzulanmaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerimizin uluslararası düzeyde akademik çalışma yapabilecek derecede çalıştığı alanlara hakim olmaları ve kültürümüzü tüm dünyada gereğiyle temsil edebilmeleri istenmektedir.

İSAR, kuruluşunu tamamladığı 2009 sonundan itibaren Üsküdar'daki binasında seminer ve araştırma faaliyetlerini yürütmektedir. İSAR'ın kuruluş gerekçesi, küreselleşen dünyanın ihtiyaçlarının ilim adamlarının yetişmesinde yeni bir yaklaşım gerektirdiği düşüncesinde yatmaktadır. Bu yeni ilmi yaklaşımın hedefi günümüz dünyasının kültür, düşünce ve toplum sorunlarına çözüm üretebilmektir. Bu amacı güdecek ilim adamlarının karşılaşacakları meselelere etkin ve köklü çözümler getirebilmeleri kendi tarih, düşünce ve ilim birikimimiz ile, modern sosyal ve beşeri bilimlerin her ikisinde birden yetkin olmalarına bağlıdır. İSAR, bu hakikatten yola çıkarak çatısı altında destekleyeceği öğrencilere her iki alandaki bilgi birikimini aktarma gayesiyle kurulmuştur.

PROGRAM AKIŞI

23 Ekim 2026, Cuma

15:00-15:15	Açılış Konuşmaları
15:15-16:30	I. Oturum
16:45-18:00	II. Oturum

24 Ekim 2026, Cumartesi

10:00-11:15	III. Oturum
11:30-12:45	IV. Oturum
14:00-15:15	V. Oturum
15:30-17:00	VI. Oturum
17:00-17:30	Kapanış ve Değerlendirme Oturumu

OSMANLI AVRUPASI'NDA FIKIH, 23-25 EKİM 2026, BALKAN ÇALIŞMALARI VAKFI, ÜSKÜP/KUZEV MAKEDONYA

Açılış Konuşmaları, 23 Ekim 2026, Cuma, 15:00-15:15

**I. Oturum: Balkan İlim Havzası: Literatür, Ulema ve Merkez-Taşra, Oturum Başkanı: Abdurrahman Atçıl
23 Ekim 2026, Cuma, 15:15-16:30**

Abdurrahman YILDIRIM
Dursun KARAMAN

Osmanlı Avrupası'nda Ortaya Çıkan Fikihî Literatür: Eserler ve Müellifler

Abdullah KARAARSLAN

Geniş Veri Perspektifinden Balkan İlim Havzası: Ulema, İlişki Ağları ve Kariyer Yolları
(XVI-XVIII. Yüzyıllar)

Ahmet Faruk ÇELİK

Vakıf Hukuku Fetvaları Özelinde Merkez ve Taşra Mukayesesi

**II. Oturum: Pîr Mehmed Üskübî: Mecmua, Fetva ve Hukuk, Oturum Başkanı: Süleyman Kaya
23 Ekim 2026, Cuma, 16:45-18:00**

Murteza BEDİR

Kanunun Fetvası: Üskübî'nin *Zâhirü'l-Kudat* Adlı Eserindeki Fetvaların Sınıflandırılması

Nuray SARMAN

Kenar Müftülerinin Mümtâzı Üskübî'nin Fetva Mecmuası Üzerine Ferağ, Temellük ve
Vakıf Kayıtları Bağlamında Bir İnceleme

Yasin TAN

Pîr Mehmed Üskübî'nin Mu'înü'l-Müftî'sinde Suç Ve Ceza: Bir Fetva Mecmuasının Ceza Hukuku
Açısından İncelenmesi

III. Oturum: Fetva, Kanun ve Hukukî Otoritenin İnşası, Oturum Başkanı: Murteza Bedir
24 Ekim 2026, Cumartesi, 10:00-11:15

Abdurrahman ATÇIL	Osmanlı Hukuk Yapımının Metinleşmesi ve Hanefî Kanun Fıkhının Ortaya Çıkması
Fatih DOĞAN	Taşradan İmparatorluğa: Silistre-Akkirman Fetva Ağı, Babadağı Müftüsü ve Kanun Mecmuası
Furkan YALÇINKAYA	Muteber Bir Kaynak Olarak el-Ferâid: Bosna'da Mirî Araziye Dair Fetvalarda Balizade'den Nakiller

IV Oturum: Mahkeme, Zimmiler ve Hukukun Uygulaması, Oturum Başkanı: Fethi Gedikli
24 Ekim 2026, Cumartesi, 11:30-12:45

Fatih ŞABANİ	Gayrimüslim Çoğunluklu Bir Osmanlı Avrupası Şehrinde Zimmilerin Şer'iyye Mahkemesini Kullanma Biçimleri: XVI. Yüzyıl Avlonya Örneği
Nihad DOSTOVIĆ	İmparatorluk Merkezlerinin Ötesinde Fıkıh: Tuzla Sicili'nde İslâm Hukuku (1643-1646)
Şeyma Nur TEMEL	Balkanlardaki Üsküdar: Atik Valide Vakfı'nın Yanbolu'daki İdari ve Hukuki Bölgesi

V. Oturum: Fikhi Metinler, Müellifler ve Bilginin Dolaşımı, Oturum Başkanı: Fatih Şabani
24 Ekim 2026, Cumartesi, 14:00-15:15

Nail OKUYUCU	Kudûrî'nin Avrupa'da Cevlânı: Bir Haneî Klasığının Irak'tan Balkanlar'a Seyri
Hüseyin ÖRS	Balkanlar'dan İstanbul'a Vardârî'nin Ferâiz Yolculuğu: Metinler, Mekânlar ve Otobiyografik Unsurlar
Fethi GEDİKLİ	Mustafa Behcet bin Muhammed Sâlim ve Onun İlmihal Risalesi'nin Tanıtılması

VI. Oturum: Şer'î Norm, Toplumsal Tartışma ve Değişim, Oturum Başkanı: Nail Okuyucu
24 Ekim 2026, Cumartesi, 15:30-17:00

Melike Nur KAVAK	Osmanlı Avrupası'nda Şer'î Sınırlar: Münirî-yi Belgradî'nin Öziçeli Muslihuddin Efendi'ye Mektubu Üzerinden Raks ve Sema Meselesi
Murat KARACAN	Osmanlı Coğrafyasında Tartışılan Bir Meselenin Bosna'daki İzdüşümü: Mustafa Pruşçak'ın Kahve ve Tütün Risâlesi
Mehmet ULUSAY	Cemaleddin Çauşeviç'in Hukuk ve Devlet Tasavvuru: Osmanlı Avrupası'nda Meşrutiyet ve Fıkıh
Birnur DENİZ	İstanbul'dan Bosna'ya Ribh: Osmanlı Balkanlarında Finansman Fetvaları (17-18. Yüzyıllar)

Kapanış ve Değerlendirme Oturumu, 24 Ekim 2026, Cumartesi, 17:00-17:30

ÖZETLER

Geniş Veri Perspektifinden Balkan İlim Havzası: Ulema, İlişki Ağları ve Kariyer Yolları (XVI-XVIII. Yüzyıllar)

Dr. Abdullah KARAARSLAN

İstanbul Medipol Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, abdullah.karaarslan@medipol.edu.tr

Özet: Bu bildiri, XVI-XVIII. yüzyıllarda Balkan kökenli Osmanlı ulemasının ilmî, meslekî ve sosyal hareketliliğini geniş veri ve karşılaştırmalı analiz yöntemleriyle incelemektedir. Araştırmının temel kaynaklarını Nev'îzâde Atâyî'nin Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti-Şakâik'i ile Şeyhî Mehmed Efendi'nin Vekâyî'u'l-fuzalâsı oluşturmaktadır. Çalışmanın temel sorusu, bu biyografi külliyyatında görünür hâle gelen kişilerden hareketle, Osmanlı ilmiye teşkilatı içerisinde ayırt edilebilir bir "Balkan uleması tipi"nden söz edilip edilemeyeceğidir. Bu amaçla 257 Balkan kökenli âlimin biyografik kayıtları; köken, eğitim, telif, görev, mekân, hoca-talebe, mülâzemet, himaye ve tarikat ilişkileri bakımından yapılandırılmıştır. Bulgular, merkez, Anadolu ve Arap vilayetleri kökenli ulema gruplarını da kapsayan toplam 1630 kişilik veri kümesi içerisinde karşılaştırılacaktır. Balkan ulemasının medrese ve kadılık güzergâhları, görev yaptığı şehirler, telif ettiği eserler ve merkezle kurduğu ilişkiler araştırılacak; Bosna kökenli ulema ise müstakil bir alt grup olarak daha yakından incelenecektir. Balkan uleması, kadılık ve medrese kariyerleri, mülâzemet kanalları, telif edilen eserler ve âlimlerin dolaşımı üzerinden ilmiye bürokrasisi içinde ele alınacaktır. Balkan kökenli âlimlerin şerh, hâşiye, risale türündeki eserleri, diğer bölgesel grupların ilmî üretimleriyle birlikte incelenecektir. Hoca-talebe, mülâzemet ve himaye bağlantıları aracılığıyla kariyer ilerlemesinde coğrafi kökenin, merkezle temasın ve ilişkisel sermayenin ağırlığı ölçülecektir. Tarikat verileri üzerinden ise ilmiye ile tekke çevreleri arasındaki temaslar, geçişler ve özellikle XVI. yüzyıl sonu ile XVII. yüzyıl başlarında Halvetiyye'nin Balkan coğrafyasındaki görünürlüğü değerlendirilecektir. Biyografi kaynaklarına dâhil olmanın çoğunlukla yüksek ilmiye bürokrasisinde görünürlük kazanmakla ilişkili olduğu dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla veri kümesi Balkanlardaki bütün ilmî hayatı değil, Osmanlı merkeziyle bütünleşmiş seçkin bir âlim-bürokrat grubunu temsil etmektedir. Yerel çevrelerde kalan veya daha alt görevlerde bulunan çok sayıdaki âlim çalışma kapsamı dışındadır. Bu nedenle bildirinin sonuçları bütün Balkan ulemasına genellenmeyecek; kaynakların temsil sınırları gözetilerek yorumlanacaktır. Böylece Balkan kökenli ulemanın ilmiye sistemi içerisindeki konumu ve muhtemel bölgesel özellikleri karşılaştırmalı veriler üzerinden tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balkan uleması, kadılık, ilmiye teşkilatı, ilişki ağları, geniş veri

Osmanlı Hukuk Yapımının Metinselleşmesi ve Hanefi Kanun Fıkhının Ortaya Çıkışı

Prof. Dr. Abdurrahman ATÇIL

Sabancı Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, abdurrahmanatcil@sabanciuniv.edu

Özet: Hukuk yapımı, kural koyma yetkisine sahip kişi, grup veya kurumların belirli durumlarda verdikleri emirlerle başlayabilir. Bu emirlerin yazıya geçirilmesi metinselleşmenin ilk aşamasıdır. Bu metinselleşme, emirlere süreklilik kazandırır, neyin emredildiğinin görülmesine, yeniden incelenmesine ve kimin hangi yükümlülük altında olduğunun tartışılmasına imkan verir. Metinselleşme, aynı zamanda, kural koyma yetkisine sahip olanları çelişkili emir vermekten alıkoyar ve aynı emri her yeni durumda tekrar etmek zorunluluğundan korur. Metinselleşmenin bir sonraki aşamasında, yazıya geçirilmiş emirleri ele alan hukukçular, bunlar arasındaki ortak ilkeleri belirleyebilir, emirleri verildikleri özgül bağlamların ötesinde yorumlayabilir ve doğrudan zikredilmeyen kişi ve durumlara uygulanabilecek daha genel kuralları geliştirebilirler. Metinselleşmenin bu ikinci aşaması emir verme yetkisini ortadan kaldırmaz, fakat emirlerin anlamını, kapsamını ve birbirleriyle ilişkisini belirleyen hukukçuları hukuk yapımının başlıca aktörleri arasına yerleştirir. Osmanlı sultanları, hakimiyetlerinin başından itibaren çeşitli konularda emirler veriyordu. Ancak bu emirlerin sistematik biçimde kayda geçirilmesi, on beşinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirginleşti. Bu dönemde tekil hükümlerin kaydedildiği defterlerin yanı sıra, belirli bir bölgeye, topluluğa veya meseleye ilişkin hükümlerin bir araya getirildiği kanunnameler ortaya çıktı. On beşinci yüzyılın sonlarından itibaren ise literatürde “genel kanunname” olarak anılan derlemeler görülmeye başladı. Bunlar, farklı kanunnamelerdeki hükümleri bir araya getiriyor ve kimi zaman onları daha genel bir çerçevede ifade ediyordu. On altıncı yüzyılda nişancılar, imparatorluğun çeşitli kanunlarını derleme ve aralarındaki uyumu gösterme çabalarını sürdürdüler. Bu sunumda metinselleşmenin bir sonraki aşamasıyla yani hukukçuların yazılı kanun metinlerine dayanarak kanunun anlamı ve uygulanması hakkında söz söylemeye başlamasını ele almak istiyorum. Kanunların yazıya geçirilmesi ve müracaat edilebilir metinlerde kaydedilmiş olması, devlet adamlarına ve Osmanlı entelektüellerine de onu tartışma imkanı verdi. Fakat kanuna ilişkin yorumun bir hukuk bilgisi alanı olarak gelişmesinde belirleyici rolü ilmiye mensupları oynadı. İlmîyeye mensup âlim-bürokrat müftüler kanun hükümlerini fetvalarda ele alarak açıkladı, yorumladı ve somut meselelere uyguladı. Ebussuud Efendi’den önce başlayan bu süreç,

onun fetvaları ve sonraki kuşakların bunları genişletmesiyle ivme kazandı. Aynı dönemde gelişmeye başlayan taşra müftülükleri de bu yorum faaliyetinin yayılmasına katkıda bulundu. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda taşra müftülerinin kanunla ilgili meselelere fetvalarında giderek daha fazla yer verdiklerini görüyoruz. Bu sunumda, şeyhülislamın ve taşra müftülerinin Osmanlı kanununu yorumlaması sonucunda Hanefi fıkının bir uzantısının ortaya çıktığını ileri sürüyorum. Kanun fıkı dediğim bu uzantı fıkhi bir yazım türü olan fetvaya dayanıyordu, Hanefi fıkının kavramlarını ve akıl yürütme biçimlerini kullanıyordu.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hukuku, Ebussuud Efendi, Şeriat-Kanun ilişkisi, Hanefi Fıkı, Fetva, Kanunnameler, İlmiye Teşkilatı

Osmanlı Avrupası'nda Ortaya Çıkan Fıkhî Literatür: Müellifler ve Eserler

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman YILDIRIM

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, abdurrahmanyildirim@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Dursun KARAMAN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, dursun.karaman@adu.edu.tr

Özet: Bu çalışma, Osmanlı döneminde Edirne'den sonra batıya doğru fethedilen topraklarında doğan fıkıh ulemasını ve eserlerini konu edinmektedir. Çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti'nin bugün Avrupa olarak isimlendirilen topraklarında fıkıh, fıkıh usulü ve fıkıhın diğer alt dallarında eser telif eden müellifleri ortaya çıkarmak ve bu müelliflerin eserlerini tespit etmektir. Bu amacın gerçekleşmesi için başta Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi ve farklı kütüphane katalogları taranmış, Osmanlı Müellifleri, el-A'lâm, Ketâibü A'lâmî'l-Ahyâr, Şekâik zeyilleri ve Sicill-i Osmanî gibi Osmanlı dönemi uleması hakkında bilgi veren kaynaklar detaylı şekilde incelenmiştir. Bu araştırmalar neticesinde Osmanlı Avrupası'nda fıkhî üretim yaptığı tespit edilen 122 müellif ve bu müelliflere ait 258 fıkıh eseri tespit edilmiştir. Tespit edilen bu eserler, şehir, muhteva, form, dil ve tarih/dönem açılarından analiz edilmiştir. Sonuç olarak eserlerin müellif nisbelerinden çıkarılan şehir dağılımı, üretimin Bosna bölgesinde belirgin biçimde yoğunlaştığını (%32,2), muhteva açısından fûrû-ı fıkıh türündeki eserlerin (%45) en baskın tür olduğunu; dilsel olarak Arapça ağırlıklı üretimin yaygın olduğunu göstermektedir. Bununla beraber bu çalışma, Osmanlı ilim tarihi literatüründe Avrupa coğrafyasının fıkhî üretime göz ardı edilemeyecek bir katkı sunduğunu; bu katkının büyük ölçüde yazma hâlde ve dağınık kütüphane kataloglarında kalması sebebiyle literatürde şimdiye kadar müstakil biçimde haritalanmamış olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, fıkıh tarihi, fıkıh literatürü, Osmanlı Devleti, Balkanlar

Vakıf Hukuku Fetvaları Özelinde Merkez ve Taşra Mukayesesi: Fetâvâ-yı Üskübî Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Faruk ÇELİK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ahmetfarukclik@gmail.com

Özet: Osmanlı fetva literatürü üzerine yapılan çalışmalar büyük ölçüde şeyhülislam fetva mecmualarına yoğunlaşmış, taşrada görev yapan müftülerin fetvaları ile şeyhülislam mecmuaları arasındaki ilişki daha sınırlı biçimde ele alınmıştır. Bu tebliğ, merkez ve taşra arasındaki bu ilişkiyi vakıf hukuku özelinde Pîr Mehmed Üskübî'nin Fetâvâ-yı Üskübî adlı mecmuası üzerinden incelemektedir. Çalışmada mecmuada tespit edilen 40 vakıf hukuku fetvası önce hukukî meselelerine göre tasnif edilmiş, ardından bu fetvalar on üç şeyhülislam fetva mecmuasındaki karşılıklarıyla mukayese edilmiştir. Karşılaştırmada önce soru metinleri arasındaki yakınlık dikkate alınmış, daha sonra benzer görülen fetvalar hukukî mesele ve hüküm bakımından tek tek değerlendirilmiş ve somut hukukî meselelerin ne ölçüde örtüştüğü araştırılmıştır. Üskübî'nin vakıf fetvalarında mütevellî ve tevliyet, vakfın nakzı, vakfın sübutu ve ispatı, şart-ı vâkıf, vakıf malına yönelik tasarruflar, muhdesât ve icâre gibi farklı meseleler ele alınmaktadır. Şeyhülislam mecmualarında karşılığı bulunan fetvalarda hükümlerin büyük ölçüde ortak olduğu görülmektedir. Borçlu vâkıfın yaptığı vakıf, şuf'a, tesâmu' ile şehadet, mâzul mütevellînin yaptığı harcamaya rücu ve vakıf malında ecr-i misil gibi meselelerde bu ortaklık daha belirgindir. Buna karşılık farklılıklar çoğu zaman hükmün kendisinden çok, meselenin hangi kayıtlarla kurulduğunda ve hangi somut ihtimallerin fetvaya konu edildiğinde ortaya çıkmaktadır. Elde edilen sonuçlar, Üskübî ile şeyhülislam fetvaları arasındaki farklılığın çoğu zaman hükmün kendisinden çok, somut hukukî meselenin kuruluşunda ve hükme bağlanan kayıtların çeşitlenmesinde ortaya çıktığını göstermektedir. Aynı meseleye dair fetvalarda hüküm büyük ölçüde ortak kalırken, maraz, hacr, teslim, tescil, cihetin beyanı veya ecr-i mislin sonradan artması gibi kayıtlar farklılaşabilmektedir. Buna karşılık bazı meseleler Üskübî'de daha özel vakıalar hâlinde karşımıza çıkmakta ve incelenen şeyhülislam mecmualarında doğrudan bir karşılık bulmamaktadır. Bu bakımdan merkez-taşra mukayesesi, farklı hukuk anlayışlarını karşılaştırmaktan çok, aynı fikhî meselelerin farklı fetva mecmualarında hangi kayıtlarla ve hangi somut durumlar üzerinden ele alındığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hukuku, Fetva Mecmuası, Vakıf Hukuku, Merkez-Taşra Mukayesesi, Fetâvâ-yı Üskübî

İstanbul'dan Bosna'ya Ribh: Osmanlı Balkanlarında Finansman Fetvaları (17-18. Yüzyıllar)

Dr. Öğr. Üyesi Birnur DENİZ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, birnur.deniz@medeniyet.edu.tr

Özet: Osmanlı fıkıh geleneğinde hukuki meseleler karşısında üretilen normların merkez ile taşra arasındaki dolaşım biçimleri, İslam hukuku tarihinin temel tartışma alanlarından birini teşkil etmektedir. Bu çalışma, söz konusu dolaşımı fetva literatürü üzerinden ele alarak, finansman akitlerine ilişkin hükümlerin Osmanlı Balkanlarındaki ilmî havzalarda nasıl ele alındığını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışma, Balkan fetva mecmualarında finansman akitlerine ilişkin hükümlerin merkez fetva literatürünü ne ölçüde takip ettiğini ve bu konuda özgün bir yaklaşıma sahip olup olmadığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmanın temel kaynaklarını, Üsküp ve Bosna ilmî havzalarını temsil eden 17. yüzyıla ait Fetâvâ-yı Üskübî ile 18. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Fetâvâ-yı Ahmediyye oluşturmaktadır. Bu mecmualarda yer alan finansman akitlerine dair fetvalar, aynı dönemlere ait şeyhülislam fetva mecmualarıyla birlikte ele alınacaktır. Yöntem olarak fetva metinlerinin analizi esas alınacak; finansman akitleri hakkında verilen fetvalar üzerinden metinler arası bir karşılaştırma yapılacaktır. Bu çerçevede çalışma şu sorulara odaklanmaktadır: Balkan müftüleri finansman meselelerinde merkez fetva literatürünü ne ölçüde takip etmektedir? Bu meselelerde merkezden ayrılan yaklaşımlar tespit edilebilir mi? Eğer böyle bir ayrışma söz konusuysa, bu farklılıklar müellif tercihleri, ilmî gelenek veya uygulamaya ilişkin ihtiyaçlarla ne ölçüde ilişkilendirilebilir? Bu sayede çalışma, Osmanlı fıkhnın Balkan coğrafyasındaki dolaşımını ve bu süreçte ortaya çıkan benzerlik ve farklılıkları görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı fetva literatürü, Balkan fıkhi, kredi işlemleri, ribh-i şer'i, merkez-taşra ilişkisi

Taşradan İmparatorluğa: Silistre-Akkirman Fetva Ağı, Babadağı Müftüsü ve Kanun Mecmuası

Arş. Gör. Fatih DOĞAN

İstanbul Medipol Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, fatih.dogan@medipol.edu.tr

Özet: Bu bildiri, taşra müftülerinin fıkıh ve kanun birikimini kendi yerel bağlamlarında nasıl yorumladıklarını ve bu yerel yorumların fetva ağları içerisinde zamanla imparatorluk ölçeğinde genel bir hukuk literatürüne nasıl katıldığını ortaya koymaktadır. 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzey seferleri ve yoğun askeri hareketliliğiyle Silistre-Akkirman havzasının stratejik değerinin artmasına paralel olarak, taşra müftülüğü de yüz yıl sonunda Akkirman'a ek olarak Kili, Babadağı, Silistre ve Varna'ya da yayılmıştı. Kimi zaman Rusçuk ve Hezargrad'a doğru da genişleyen bu müftülerin fetvaları, yerel süreklilik, alim-bürokratların rotasyonu ve mecmuaların bir hukuk platformu işlevi görmesi sayesinde 17.yüzyılın sonundan itibaren çeşitli mecmuaların derkenarlarına eklenerek bir fetva ağı oluştuyordu. Bu mecmualardan biri, taşradaki fetvaların imparatorluk normlarıyla bir araya getirildiği Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü R-3 numaralı kanun mecmuasıdır. Burada bölgesel olarak önemi artan Babadağı'nda, Müftü Hasan'ın fetvaları merkeze alınarak fetvaların yakın bağlamları ve bu bağlamlarından soyutlanarak daha geniş bir normatif birikimin parçası haline geliş süreci gösterilecektir.

Babadağı müftüsü Hasan, fetvalarını 17. yüzyıl boyunca kuzey serhaddinde yükselen en önemli merkezlerden olan Babadağı'nın bölgesel bağlamında vermiştir. Serhadde yaşadıkları gerekçesiyle koyun vergisi ödemeyi reddeden bir gruba karşı verdiği fetvada, kuzey seferleri sırasında ordunun masraflarına da tahsis edilen âdet-i ağnâm vergisini fıkhi olarak zekatla ilişkilendirmiş ve sınır boyunda yaşamanın bu yükümlülüğe engel olmayacağını belirtmiştir. Resm-i otlak vergisi üzerine olan bir diğer fetvasında, iskele emininin bölgedeki kuraklık nedeniyle hayvanlarını Tuna üzerindeki adalara geçiren halktan vergi almasına karşı çıkmış; su ve ateş gibi meraların da kamuya ortak olduğunu belirterek bu vergi talebinin caiz olmadığını ileri sürmüştür. Silistre sancak kanunnamesinde eminlere bu hak tanındığı halde, Müftü Hasan'ın da bildiğini tahmin ettiğimiz üzere, genel kanunnamelerde, birine tahsis edilmediği müddetçe araziden resm-i otlak alınamayacağı yazılıydı. Bu açıdan müftü Hasan, yerel aktörün talebine karşı fıkhi

prensiplerle genel kanunu aynı doğrultuda yorumlamıştır. Muhtemelen Babadağı'nın kuzeyindeki verimi düşük topraklardan gelen diğer bir meselede ise, Müftü Hasan genel kanunnamelerde sıkça tekrar edilen “üç yıl ekilmeyen tarlanın başkasına verileceği” kanununu iki yılda bir ekilen tarlaya kıyas ederek, altıncı yıl sonunda reayadan alınabileceğini ifade etmiştir. Babadağı'nın bölgesel şartlarında kanunun fıkhi dil ile yorumlandığı bu üç fetva, muhtemelen Fetva emini Mustafa Grebneşi (ö. 1682) veya mahmisi Fetva emini Gelibolulu Mahmud (ö. 1709) tarafından, diğer taşra müftülerininkiyle birlikte bir kanun mecmuasında toplandı. Bu sayede bu fetvalar ilgili kanun metninin derkenarına eklenerek şahsi davalara bir mesned teşkil etmenin ötesine geçmiş ve kanunu şerh ederek imparatorluk çapındaki geniş normatif birikimin parçası haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Babadağı, Serhad, Taşra Müftüsü, Hasan Efendi, Kanun Mecmuası, Fetva, Adet-i ağnam, Resm-i Otlak

Gayrimüslim Çoğunluklu Bir Osmanlı Avrupası Şehrinde Zimmilerin Şer'iyye Mahkemesini Kullanma Biçimleri XVI. Yüzyıl Avlonya Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ŞABANI

Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, shabani.fation@gmail.com

Özet: Osmanlı Devletinin hâkim olduğu sınırlar içerisinde birçok dini ve etnik gruplar bulunuyordu. Dolayısıyla Osmanlılar Müslüman dışındaki dinlere mensup gayrimüslimlere kendi aralarındaki davaları ve anlaşmazlıkları çözmek için belirli özel hukuk ve ahvâl-i şahsiyye meselelerini kendi cemaat kurumları bünyesinde çözmeye imkânı tanımıştır. Bununla birlikte zimmiler sık sık şer'iyye mahkemelerine de başvurdıkları malumdur. Bu tebliğ, gayrimüslim nüfusun belirgin biçimde çoğunluğu oluşturduğu XVI. yüzyıl Avlonya'sında zimmilerin kadı mahkemesini hangi hukukî amaçlarla kullandığını 20 Numaralı Avlonya Şer'iyye Sicili üzerinden incelemektedir. H. 974/M. 1566-1567 tarihli sicilin Sabır Zeynep Yılmaz tarafından transkribe edilen ilk elli varağı; satış, borç, kefalet, rehin ve vekâlet gibi muâmelât kayıtlarının yanında miras, vesayet, tereke, darp, hırsızlık ve mülkiyet ihtilaflarına ilişkin zengin bir malzeme sunmaktadır. Çalışmada zimmilerin şer'iyye mahkemesini kullanımı üç hukukî fonksiyon üzerinden tasnif edilmektedir. Birinci grubu, borç ve alacak ihtilafları, miras ve mülkiyet uyuşmazlıkları, darp, hırsızlık ve komşuluk meseleleri gibi iddia, inkâr, şahitlik ve yemin mekanizmalarının işletildiği çekişmeli davalar oluşturmaktadır. İkinci grupta vasi tayini, küçüklerin mallarının korunması ve tereke işlemleri gibi kadının hukukî statü kurucu ve denetleyici rolünün öne çıktığı çekişmesiz yargı işlemleri yer almaktadır. Üçüncü ve sicilde özellikle dikkat çeken grup ise satış, borç ıkrarı, kefalet, rehin, vekâlet ve benzeri işlemlerin tarafların talebi üzerine kadı huzurunda kaydedildiği hukukî tescil ve belgelendirme işlemleridir. Kayıtlar, zimmilerin kadı mahkemesine yalnız Müslümanlarla yaşadıkları ihtilaflarda başvurmadıklarını; Hristiyanların ve Yahudilerin kendi aralarındaki satış, borç, kefalet, miras ve vesayet ilişkilerini de şer'iyye mahkemesine taşıdıklarını göstermektedir. Bu durum, Avlonya kadı mahkemesinin yalnız uyuşmazlık çözen bir İslâmî yargı mercii değil, çok dinli bir liman şehrinde farklı cemaatler için hukukî işlemlere belgelilik, ispat ve icra güvencesi sağlayan ortak bir kamusal hukuk forumu olarak da işlediğini düşündürmektedir. Çalışma, Avlonya örneğini Sofya, Vidin, Trabzon, Kayseri ve İstanbul üzerine yapılan araştırmalarla karşılaştırarak, zimmilerin şer'iyye mahkemesini kullanmasının Osmanlı hukukî çoğulculuğu içerisindeki yerini ve Avlonya'nın demografik ve iktisadî yapısının bu kullanım biçimleri üzerindeki etkisini tartışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avlonya, Şer'iyye Sicilleri, Zimmiler, Kadı Mahkemesi, Hukukî Çoğulculuk, Osmanlı Avrupası

Mustafa Behcet bin Muhammed Sâlim ve Onun İlmihal Risalesi'nin Tanıtılması

Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ

İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, fgedikli@istanbul.edu.tr

Özet: Bugüne kadar bir risalesi yayımlanan ve hakkında pek az şey bilinen Mustafa Behcet bin Muhammed Sâlim hakkında bulabildiğimiz bilgileri sıralayıp, onun el yazması olarak elimizde bulunan üç çalışmasını tanıtır, onlardan biri olan İlmihal Risalesini daha genişçe değerlendirmek istiyoruz. Bu eserler şunlardır: 1. Tevhîd Risalesi. Tercüme risale-i Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabî. 5 sayfa. 2. Tercüme Risale-i Musammat bi't-tecrîd fi Akide Ehli Tevhîd Hamid Gazali. 9 sayfa. 3. İlmihal Risalesi, 51 sayfa. Görüldüğü gibi bu eserlerden ilk ikisi çeviridir, üçüncüsü için böyle bir not olmadığına göre onun müellifin eseri veya derlemesi olduğu düşünülebilir. Bir okul defterine yazılı olan bu üç eserin kırmızı kalemle tashih gördüğüne bakılırsa o, müellif hattı da olabilir. Müellif, ilk iki çalışmada adını bugüne değin bilinene göre fazladan doğduğu veya yetiştiği yeri de belirtir bir şekilde kaydetmiştir. Bu kayda göre, onun bugün Vranje olarak anılan eski İvraniye kasabasından olduğunu anlıyoruz. Bu yer, bugün Sırbistan'ın güneyindeki Južna (Güney) Morava nehrinin vadisinde kuruludur. Bu bilgi, bir yer adından daha çok şeyi ifade etmekte ve yazarın Rumeli kökenine bizi götürmektedir. Şimdilik elimizdeki kısıtlı bilgilere bunu eklediğimizde, onun hayat hikâyesinin aydınlatılması için ele değerli bir ipucu geçtiğini sanıyoruz. İlmihal Risalesi 47 yapraktan ibaret (v. 4a-51a) , yer yer kırmızı mürekkeple tashih edilmiş bir eserdir. Besmeleden sonra Kitabu't-Tahâre ile başlamaktadır. Bu kitabın ara başlıklarında ma-i müstamel, kuyu suyu, hayz mesaili izlenebilmektedir. Kitabu't-Tahâreden sonra ikinci olarak Kitabu's-Salat gelir. Buna göre eser tamamlanmamış sayılabilir. Hiç değilse Oruç, Zekat ve Hac kitaplarının bulunması da icap ederdi. Kitabın sonunda ne zaman yazıldığına dair bir bilgi olmaması da yarım kaldığına delil kabul edilebilir. Bildirinin özü, şimdiye değin, sadece adı ve Ramadan Doğan'ın yayımladığı Azvâu'l-Behce fi Şerhi'l-Münferice adlı eseri bilinen Rumelili bir alimin biyografisine yeni bilgiler eklenmesi, İlmihal Risalesi adlı eserinin incelenmesi olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Behcet bin Muhammed Sâlim, İbâdât, İlmihal, Rumeli Uleması, İvraniye, Resâil

Muteber Bir Kaynak Olarak el-Ferâid: Bosna'da Mîrî Araziye Dair Fetvalarda Balizade'den Nakiller

Furkan YALÇINKAYA

Doktora Öğrencisi, Sabancı Üniversitesi, Tarih Programı, furkan.yalcinkaya@sabanciuniv.edu

Özet: Bu çalışma on yedinci yüzyıl şeyhülislamlarından Balizade Mustafa Efendi'nin (ö. 1073/1662) el-Ferâid fi Halli'l-Mesâil ve'l-Kavâ'id başlıklı telifinin sonraki yüzyıllarda Bosnalı müftülerin fetvalarında nakil kaynağı olarak başvurdukları bir eser haline gelişini incelemektedir. Balizade'nin Ebu'l-Berekat en-Nesefi'nin Kenzü'd-Dekâik adlı eserine şerh olarak kaleme aldığı el-Ferâid'in müzâraa bölümü; öşür, haraç ve miri olmak üzere üç tip arazi rejiminin tasviriyle başlamakta ve büyük ölçüde miri araziye ilişkin hükümleri ihtiva etmektedir. Bu yönüyle eser miri arazi rejimine dair hukuk bilgisinin fûrû-ı fıkıh literatürü içerisinde formüle edilmesine dair dikkat çekici bir örnek sunmaktadır. Araştırma Bosna'daki yazma eser kütüphanelerinde kayıtlı kanun ve fetva mecmualarının taranmasına ve bu kaynaklarda el-Ferâid'den yapılan nakillerin tespitine dayanmaktadır. Bu tarama sonucunda el-Ferâid'in müzâraa bahsinin el-Ferâid yahut Ahkâmu'l-Arâzî başlığıyla müstakil bir risale olarak ve kanun mecmuaları gibi hukuk bilgisinin derç edildiği yazma derlemeler içinde dolaşıma girdiği tespit edilmektedir. Bunun yanı sıra Bosnalı müftülerin kanun alanına taalluk eden meselelerde verdikleri fetvalarda el-Ferâid'den sıkça nakiller yaptıkları görülmektedir. Bu pratik, eserin miri araziye ilişkin meselelerde başvuru ve muteber kabul edilen bir kaynak olarak işlev gördüğünü düşündürmektedir. Bu çalışma el-Ferâid örneğinden hareketle kanun alanına dair hukuk bilgisinin yalnızca ferman ve fetva türlerinde değil fûru-ı fıkıh metinlerinde de üretildiğini ve bu bilginin Bosna uleması çevrelerinde dolaşıma girerek sonraki hukuk metinlerinde yeniden kullanıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bâlizâde Mustafa Efendi, el-Ferâid, fetva, nakil, miri arazi, Bosnalı müftüler

Balkanlar'dan İstanbul'a Vardârî'nin Ferâiz Yolculuğu: Metinler, Mekânlar ve Otobiyografik Unsurlar

Dr. Hüseyin ÖRS

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 21.orshuseyin@gmail.com

Özet: Anadolu'da kurulmuş olan Osmanlı Devleti toprak, ekonomi, bürokrasi ve eğitim merkezleri açısından bir Balkanlar devleti olarak da bilinmektedir. Bürokrasi ve ulemâ hareketliliğinin yüksek olduğu Balkanlar'da birçok âlim yetişmiş ve bu âlimler merkezdeki kişilerle kurmuş oldukları ilişkiler çerçevesinde İstanbul'a sık sık gelip gitmişlerdir. Balkanlar'da yetişip İstanbul merkez uleması ile sıkı bağları olan âlimlerden biri de Hâfız Mahmûd el-Vârdârî'dir (ö. 1058-1067/1648-1657). Biyobibliyografik kaynaklarda hayatı hakkında kısa ve çelişkili bilgiler bulunan, aynı nisbeyi taşıyan başka âlimlerle de karıştırılan Vârdârî, Kâfzâde Fâizî'nin yanında yetişmiş, Balkanlar'da müderrislik ve müftülük yapmış, tefsir ve fıkıh alanında eserler kaleme almıştır.

Mahmûd el-Vârdârî, yaşadığı dönemin eğitim anlayışında merkezî konumda bulunan ilim dallarında ve bir ilmiye mensubu olarak ihtiyaç duyduğu sahalarda eserler telif etmiştir. Telif etmiş olduğu eserler içerisinde en meşhuru Tertîb-i Zibâ adını verdiği Kur'an fihristi çalışmasıdır. Bunun yanı sıra kadı ve müftülerin sıklıkla başvurduğu ferâiz (miras) ilmine ilişkin Türkçe Bahrü'l-mesâil ile Arapça Hibetullâh ve Mu'înü'l-müntehî adında üç eser kaleme almıştır. Bu eserler, gerek metinleri gerekse nüshaları üzerindeki kayıtlar bakımından türünde nadir örnekler arasında yer almaktadır. Eserlerin mukaddime ve hâtimelerinde, ferağ kayıtlarında ve nüshalara düşülen notlarda müellifin biyografisine, sebeb-i telif, takrizlere, eserlerin dönemin şeyhülislamına takdimine ve müellifin telif sırasında uğradığı Balkan şehirlerine dair zengin otobiyografik veriler yer almaktadır.

Bu çalışma temelde iki ana noktaya odaklanmaktadır. İlk olarak Mahmûd el-Vârdârî'nin eserlerinin nüshalarında yer alan kayıtlar üzerinden eserlerin telif serüveni, müellifin hayat hikâyesi, ilişki ağları ve şahsî gözlemleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Örneğin Bahrü'l-mesâil'in hâtimesinde müellif eserini doğduğu Yenice-i Vardar'da yazmaya başladığını; Selanik, Premedi, Kujuh Dağı, Ağustos, Yenişehir, İzdin, İnebahtı, Balyabadra, Gastuni, Karasu, Çatalca ve Dömeke gibi farklı şehir ve bölgeleri dolaşırken parça parça kaleme aldığını, son kısımlarını ise 1036/1626-27'de İstanbul'da tamamladığını ifade etmektedir. Vârdârî ayrıca eserini yazdığı bu

yerlerin her biri için secili dualarla kısa değerlendirmelerde bulunmuş ve eserini dönemin Şeyhülislamı Yahyâ Efendi'ye sunmuştur. Bunun yanı sıra eser üzerinde Vardar müftüsü ve Selanik kadısına ait takrizlerin yer alması da dikkat çekicidir.

Bir diğer odak noktası bu eserlerin ferâiz literatürü içindeki konumlarını göstermek olacaktır. Bu bağlamda söz konusu eserler dil tercihi, hitap ettikleri okuyucu kitlesi, tertipleri, yazılış amaçları ve telif üslupları gibi açılardan incelemeye konu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hâfız Mahmûd el-Vârdârî, ferâiz, Bahrü'l-mesâil, otobiyografik kayıt, Yenice-i Vardar, Balkanlar

Cemaleddin Çauşeviç'in Hukuk ve Devlet Tasavvuru: Osmanlı Avrupası'nda Meşrutiyet ve Fıkıh

Arş. Gör. Mehmet ULUSAY

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ulusaym33@gmail.com

Özet: 1913-1930 yılları arasında Bosna-Hersek reisülulemâsı olarak görev yapan Cemaleddin Çauşeviç (1870-1938), genellikle bir din ve eğitim reformcusu olarak incelenmektedir. Bu makale, Çauşeviç'in ikincil literatürde aktarılan fetvaları, beyanları ve kurumsal girişimlerinden hareketle hukuk ve devlet anlayışını ortaya koymaya çalışmakta ve bunların “konfesyonel anayasacılık” olarak adlandırılabilir tutarlı bir yaklaşım oluşturduğunu ileri sürmektedir. Hukuk anlayışında Çauşeviç, Kur'an'la doğrudan muhatap olunarak ulaşılabilen vahyî normlardan oluşan bir çekirdeği, tarihsel olarak şartlanmış ve yeniden yorumlamaya açık gördüğü fikhî görüşlerden, örfî uygulamalardan ve kurumsal biçimlerden ayırmıştır. Bu ayrımı kıyafet, vakıf idaresi, aile hukuku ve din eğitimi alanlarında uygulamış; Hanefî mezhebinin ve âlimlerin icmâının otoritesinde ısrar eden muhaliflerine karşı savunmuştur. Devlet anlayışında ise Habsburg ve Yugoslav yönetimlerinin meşruiyetini kabul etmiş, ancak bu meşruiyeti Müslümanların canının, namusunun, malının ve dinî hayatının korunması şartına, giderek artan biçimde de devletin dinî konularda tarafsız kalması şartına bağlamıştır. Bu ilişkinin kurumsal güvencesi, 1909'da kurulan ve Çauşeviç'in seçilmesini sağlayan ulemanın anayasal kavramlarla savunduğu statü temelli özerklikti. Bu özerkliğin kraliyet diktatörlüğü döneminde, 1929-1930'da kaldırılması onun görev süresini de sona erdirmiştir. Makale bu bulguları İslam reformizmi ve Osmanlı Avrupası'nın hukuki mirası bağlamına yerleştirmekte ve Çauşeviç'in yazılarına ikincil kaynaklar aracılığıyla ulaşan bir çalışmanın sınırlarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cemaleddin Çauşeviç, İslam hukuku, konfesyonel anayasacılık, Bosna-Hersek, İslam reformizmi, dinî özerklik

Osmanlı Avrupası'nda Şer'î Sınırlar: Münîrî-yi Belgradî'nin Özîçeli Muslihuddin Efendi'ye Mektubu Üzerinden Raks ve Sema Meselesi

Melike Nur KAVAK

Doktora Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, meliiketayyfur@gmail.com

Özet: Osmanlı Avrupası'nda ilmî ve sosyo-kültürel açıdan stratejik bir konuma sahip olan Belgrad'da vaiz, müzekkir, müderris ve müftü olan Münîrî-yi Belgradî (ö. 1620-1628 arası) eserlerinde Sünnî-Hanefî ortodoksinin vurgusunu yapan bir şahsiyettir. Raks ve semanın fikhî meşruiyeti meselesini merkeze aldığı bu mektubunun dışında İstanbul meşayihine da mektuplar gönderdiği bilinmektedir. Bir ilmihal müellifi de olan Münîrî'nin fakih kimliğinin tezahürlerinden biri raks ve sema uygulamalarına karşı sunduğu fikhî eleştirilerdir. Bu mesele, Özîçeli Muslihuddin Efendi'ye (ö. 1642) hitaben yazılmış mektup çerçevesinde ele alınacaktır. Mektup salt bir nasihatname değil, aynı zamanda *Fetâva'l-Bezzâziyye*, *Fetâvâ-yı Kâdîhân*, *Serahsî'nin Siyer-i Kebîr Şerhi* ve *el-İhtiyâr* gibi Hanefî metinlerinden alıntılar içeren fikhî bir reddiye niteliğindedir. Öte yandan, Münîrî'nin Belgrad'da yaşamasına rağmen Özîçe'deki bir tekkenin iç dinamiklerine dair bilgilere Balkanlardaki haberleşme ağı sayesinde vakıf olduğu görülür. Mektuptan anlaşılacağı üzere Özîçeli Muslihuddin, Zenbilli Ali Cemâlî'ye (ö. 1526) atfedilen raks ve semanın caiz olduğuna dair kaleme aldığı risalesini esas almaktadır. Münîrî ise mektup boyunca bu risalenin Zenbilli'ye ait olamayacağını fikhî delillerle çürütmeye çalışır. Sonuç olarak bu çalışma, bu mektup üzerinden Osmanlı Avrupası'nda bir taşra müftüsünün, Hanefî hukuku aracılığıyla raks ve sema meselesine dair görüşlerini ve sınırlarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, Konya Bölge Yazmalar, 198 numarada kayıtlı mektubun transkripsiyonlu metni de sunularak fikhî ve tarihsel bir analiz yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Münîrî-yi Belgradî, taşra müftülüğü, raks ve sema, fıkıh, tasavvuf

Osmanlı Coğrafyasında Tartışılan Bir Meselenin Bosna'daki İzdüşümü: Mustafa Pruşçak'ın Kahve ve Tütün Risâlesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat KARACAN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, murat.karacan@medeniyet.edu.tr

Özet: Bu tebliğ, XVIII. yüzyıl Bosna ulemâsından Mustafa b. Muhammed el-Bosnevî el-Akhisârî en-Nevâbâdî'nin (ö. 1169/1756) Risâle fî hükmî'l-kahve ve'd-duḥân ve'l-eşribe adlı eserini, özellikle tütünün hükmüne ilişkin tartışmalar üzerinden incelemektedir. Çalışmada, risâlenin Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde 761/4 numarada kayıtlı, 15a-21a varakları arasında yer alan nüshası esas alınmaktadır. Araştırmanın temel amacı, müellifin istidlal yöntemini, mezhebe bağlılığını ve ictihada yaklaşımını ortaya koymak; atıfta bulunduğu âlim ve eserlerden hareketle belirli bir fikhî çizgi izleyip izlemediğini değerlendirmektir. Bu amaçla risâle, metin ve kaynak analizi yöntemiyle incelenmekte; delillerin kullanımı, nakledilen görüşler ve bunlar arasındaki tercihler karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Tütünün Osmanlı dünyasında fikhî bir tartışma konusu hâline gelişi ve ulemânın farklı değerlendirmeleri, müellifin yaklaşımını anlamlandıran tarihî zemini teşkil etmektedir. Müellifin hayatı ve eserleri mevcut bilgiler ışığında kısaca tanıtılmakta; meseleyi ele alma sebepleri ve risâlenin muhtemel yerel etkileri ise kaynakların elverdiği ölçüde değerlendirilmektedir. Risâle kahve ve diğer içeceklere de temas etmekle birlikte, tartışmanın yoğunluğu sebebiyle inceleme tütün üzerinde odaklanmaktadır. Metinsel bütünlüğü korumak amacıyla eserin Arapça metni ve Türkçe tercümesi birlikte sunulmaktadır. Böylece çalışma, Pruşçak'ın fikhî muhakemesini açıklığa kavuşturarak Osmanlı Avrupası'ndaki fikhî üretimin imparatorluk genelindeki tartışmalarla ilişkisini somut bir metin üzerinden değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Pruşçak, Osmanlı Bosnası, tütün, fikhî istidlal, mezhebe bağlılık, ictihad

Kanunun Fetvası: Üskübi'nin *Zahirü'l-Kudat* adlı Eserindeki Fetvaların Sınıflanması

Prof. Dr. Murteza BEDİR

İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, mbedir@29mayis.edu.tr

Özet: Osmanlı Hukukunun herhalde ebedi-ezeli sorularından biri şeriat-kanun ikiliği problemidir. Bu ikiliğin anlamı üzerine çokça konuşulmuş olsa da kanunun konusu ve içeriği üzerine kuramsal analizler çok fazla yapılmamıştır. Üskübi'nin “fıkıhta bir fetava telif edip adını Muînü'l-Müftî koyup kavânin-i Osmâniyye'de dahi işbu risâleyi cem' edip” diyerek bu ikiliği teyit etmekle kalmayıp izleyen 125 fetvada Osmanlı kanununun gelişim çizgisine ışık tutan pek çok değerlendirmeye yer vermiştir. Bu çalışmada söz konusu eser çerçevesinde “Bu makûle umûrda ulu'l-emre müracaat olunur”; “...emr-i âli görülmüştür”; “Defâtir-i sultâniyyeye müracaat olunur” gibi ifadelerde ima edilen Osmanlı kanunun konusunu tespitte dönük bir çalışma yapılacaktır. Ayrıca şer'i hukukun özel bir kavramı olan fetvanın kanunla ilgili kullanılmasına dair bazı değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hukuku, Şeriat-Kanun İlişkisi, Üskübi, Zahirü'l-Kudat, fetva, Kanunnameler

Kudûrî'nin Avrupa'da Cevlânı: Bir Hanefî Klasîğinin Irak'tan Balkanlar'a Seyri

Prof. Dr. Nail OKUYUCU

Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, nail.okuyucu@gmail.com

Özet: Hanefî mezhebinin temel başvuru kaynaklarından biri olan Muhtasar-ı Kudûrî, hicri beşinci asrın başlarında Irak'ta kaleme alınmış ve kısa sürede tedavüle girerek yaygın bir okunurluk elde etmiştir. Metnin yaygınlığı, üzerine yazılan şerh, haşiye, talik vd. çalışmalarla giderek artmış, eser kısa hacmine rağmen Hanefî âlimlerin gözdesi haline gelmiştir. Kitap üzerine ilk çalışmalar Irak'ta yapılmış, daha sonra Mâverâünnehir ve Horasan hattında yaşayan fakihlerin mesaisi öne çıkmış ve geç dönemlerde Suriye-Mısır hattına intikal eden çalışmalar nihayet Osmanlı coğrafyasında taçlanmışlardır. Kudûrî'nin tedavülü, Hanefî mezhebinin yayılma ve ilmî etkinlik haritasının takibine imkân veren bir seyir hikâyesine sahiptir.

Bu tebliğde ilk olarak Kudûrî muhtasarının Osmanlı coğrafyasına intikali ve üzerine yapılan ilk çalışmalar hakkında bilgi verilecek; ardından metnin Balkanlara ulaşması ve bu coğrafyadaki tedavülü üzerinde durulacaktır. Hâlihazırda Balkan coğrafyasında Kudûrî üzerine yapılmış iki çalışma tespit edilmiştir. Bunlar, 16. yüzyılda yaşayan Arnavutluk'ta yaşayan İlbâsânî'nin Şerhu Dîbâceti Muhtasar-ı Kudûrî'si ile Bosnalı âlim Mostârî'nin (ö. 1776) Enfa'ud-Delâil li-Tahsini Suverî'l-Mesâil isimli şerhidir. İlbâsânî'nin metni dibace şerhi yazım geleneği ile irtibatlı olarak takdim edilecek, Hanefî müelliflerin hangi metinlerin dibaceleri üzerine ne tür çalışmalar yaptıkları ve İlbâsânî'nin metnin içeriği karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Mostârî'nin eseri ise Kudûrî üzerine ilmî mesainin oldukça zayıfladığı bir dönemde Balkanlarda kaleme alınmış bir şerh olarak tahlil edilecek ve Hanefî fıkıh edebiyatına katkıları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Hanefî mezhebi, Kudûrî, el-Muhtasar, Balkanlar, Arnavutluk, Bosna Hersek, İlbâsânî, Mostârî

İmparatorluk Merkezlerinin Ötesinde Fıkıh: Tuzla Sicili'nde İslâm Hukuku (1643-1646)

Arş. Gör. Nihad DOSTOVIĆ

Saraybosna Üniversitesi, Şarkiyat Enstitüsü, nihad.dostovic@gmail.com

Özet: Bu bildiri, İzvornik Sancağı'na bağlı Tuzla (Memleḥateyn) kadılığına ait şer'iyye sicilini diplomatik ve fikhî açılardan tahlil ederek, İslâm hukukunun Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük metropol merkezleri haricinde nasıl işlediğini araştırmaktadır. 1643-1646 (h. 1053-1056) yıllarını kapsayan bu defter, on yedinci yüzyılın ilk yarısında Kuzeydoğu Bosna bölgesine dair günümüze ulaşabilmiş son derece nadir bir arşiv kaynağı niteliğindedir. Osmanlı mülkünün iç kısımlarında yer almasına rağmen İzvornik Sancağı, Osmanlı Macaristanı'ndaki askerî harekât ve garnizonlar için insan gücü, zahire ve lojistik destek sağlayan vazgeçilmez ve stratejik bir art bölge işlevi görmüştür. Bu dinamik lojistik koridorda Tuzla mahkemesi, merkezî idarî otoritenin, yerel halkın ve cemaatler arası gündelik hayatın ve klasik hukuk doktrininin kesiştiği temel bir mecra olarak faaliyet göstermiştir.

Taşra sicillerini yalnızca yerel ihtilafları yansıtan basit birer ayna yahut merkezden gelen emirlerin pasif birer alıcısı olarak görmek yerine bu çalışma, fıkıhın eyalet düzeyindeki canlı tatbikatını incelemektedir. Kadı huzurunda kaydedilen davalarda tarafların sıkça dile getirdiği “elümüzde fetvâ-yı münîf ve emr-i şerîf vardur” ifadesi, usul hukuku bakımından dikkat çekici bir formül olarak öne çıkmaktadır. Hem fikhî otoriteye hem de padişah iradesine dayanan bu ikili meşruiyet arayışının yalnızca Müslüman tebaaya özgü olmaması meselenin can alıcı noktasıdır. Sicil kayıtlarında görüldüğü üzere gayrimüslim tebaa da aynı ifadeye başvurmuş; bu durum, mezhebî ve dinî sınırları aşan bir Osmanlı hukuk okuryazarlığını, fetvaların ve fermanların stratejik kullanımını gözler önüne sermiştir.

Tuzla Sicili aynı zamanda muteber Hanefî fıkıh literatürünün yerel kazaî muhakemeye ne denli derinlemesine nüfuz ettiğini ortaya koymaktadır. Kaydedilen fetvalarda ve mahkeme kararlarında, İbrâhim el-Halebî'nin Mülteka'l-ebhur'u ve İbn Nüceym'in el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir'i başta olmak üzere klasik fıkıh metinlerine açıkça atıfta bulunmaktadır. Kimi

kayıtlarda geçen “e'imme-i erba'a” (Hanefî mezhebinin kurucu dört imamı: Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmam Muhammed eş-Şeybânî ve Züfer b. el-Hüzeyl) tabiri ise, kadının yerel hükümleri fıkıh teorisinin klasik hiyerarşisine göre ne denli sistemli bir şekilde temellendirdiğini göstermektedir. Mütedavil fıkıh kitaplarından ve sadır olan fetvalardan bağlayıcı mahkeme hüccetlerine, i'lâmlarına ve tezkirelerine uzanan süreci takip eden bu tebliğ, Tuzla gibi taşra mahkemelerinin fikrî bakımdan çevreye itilmiş olmadığını; aksine, evrensel Hanefî fıkının bir serhat toplumunun gerçeklerine uyarlandığı canlı birer hukukî tercüme ve tatbik alanı teşkil ettiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tuzla (Memleḥateyn), Şer'îyye Sicilleri, Hanefî Fıkıhı, Fetva ve Emr-i Şerîf, İzvornik Sancağı

Kenar Müftülerinin Mümtâzı Üskübî'nin *Fetva Mecmuası* Üzerine Ferağ, Temellük ve Vakıf Kayıtları Bağlamında Bir İnceleme

Arş. Gör. Dr. Nuray SARMAN

Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, nuraykeskin@sakarya.edu.tr

Özet: Bu araştırma kenar müftüleri arasında seçkin bir yere sahip olup ilmi vukûfiyeti hasebiyle yer yer şeyhülislam lakabı ile de anılan Üsküp Müftüsü Pir Mehmed Efendi'nin verdiği fetvaların derlendiği mecmuanın tarihsel serüvenini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada tarihsel süreçte Saraybosna'dan Diyarbakır'a, Mora'dan Konya'ya geniş bir bölgeye yayılan ve rağbet edilen bir eser olan Fetâvâ-yı Üskübî'nin içeriği kısaca tanıtılacak ve Osmanlı ilmiyesinin bu esere atfettiği önemden bahsedilecektir. Öncelikle nüsha tespiti yapılarak geniş bir yayılıma sahip olan mecmuasının taraması yapılacaktır. Sonrasında Üskübî'ye nispet edilen tespit edebildiğimiz nüshalar üzerinde yer alan temellük, istinsah, ferağ ve vakıf kayıtları incelenerek eserin Osmanlı coğrafyasındaki dolaşımı analitik bir bakışla incelenecektir. Nüshaların kimler tarafından, hangi tarihlerde ve coğrafyalarda istinsah edildiği tespit edilerek Fetâvâ-yı Üskübî'nin kronolojik ve coğrafi dağılımı sunulacaktır. Nüshaların istinsahı ile ilgili ortaya çıkan yeni veriler ışığında erken dönem nüshaların varlığı ile ilgili literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir. Nüshalar üzerindeki kayıtlardan elde edilen verilerle kitabın Osmanlı coğrafyasında kimler tarafından sahiplenilip vakfedildiği ve dolaşımı ile ilgili verilere ulaşılabilecektir. Bu sayede kitabın hangi tabakalar tarafından kimlere hangi cihetle vakfedildiği ortaya konarak Üskübî'nin Osmanlı ilmi hayatındaki yeri ile ilgili değerlendirmeler yapılacaktır. Araştırmanın ilk aşamasında elde edilen bulgularla nüsha sayısının 159 olarak tespiti ve bu nüshalar içinde Serez Kütüphanesinde 999 gibi erken döneme ait bir nüshanın varlığı heyecan verici bir gelişmedir. Literatürde oğlu Kadı Ahmed tarafından istinsah edilen en erken tarihli nüshanın 1039 tarihine ait olduğu düşünülünce bu yeni bilgi literatüre önemli katkılar sunacak ve nüshanın derlenmesi ile ilgili farklı soruları gündeme getirecektir. 1017-1039 aralığında 16 farklı nüshanın tespiti de bu veriyi güçlendirmektedir. Temellük ve vakıf kayıtları eserin daha çok kadı ve müderrisler tarafından sahiplenildiği ve ilim ehline vakfedildiği izlenimini vermekle birlikte padişahlardan şeyhülislamlara, sadrazamlardan reayaya geniş

bir mâlik ve vâkîf profiline de sahip olduğunu ortaya koymakta ve mecmuanın Osmanlı ilim hayatındaki yeri ile ilgili eşsiz veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Üskübî Pir Mehmed Efendi, Fetâvâ-yı Üskübî, Ferâğ Kaydı, Temellük ve Vakıf Kaydı

Balkanlardaki Üsküdar: Atik Valide Vakfı'nın Yanbolu'daki İdari ve Hukuki Bölgesi

Dr. Şeyma Nur TEMEL

İstanbul Medipol Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, seymanurtemel@gmail.com

Özet: Osmanlı sultan vakıfları söz konusu olduğunda, İslam hukuku terimi olarak ilk akla gelen anlamıyla bir hayır kurumundan çok daha fazlası olan bir kurum düşünmek gerektiği son yıllarda araştırmacılar tarafından çeşitli veçhelerden tartışıldı. Ancak bu vakıfların hem hukuki zemininin Osmanlı hukuk ve siyaset düşüncesinin gelişimindeki yeri, hem de yerine getirdiği fonksiyonlar açısından imparatorluk topraklarının ve gelirlerinin idari şemasındaki pozisyonu yeterince anlaşılmadı. Sultan vakıfları pratiğinde hukuken tutarsızlık oluşturan noktalar ve devlet malının devlet başkanı tarafından veya onun onayıyla vakfedilmesi şeklindeki pratiğin İslam vakıf hukuku içerisindeki istisnai konumu, bu tür vakıfların gayri sahih veya irsadi vakıf olarak tanımlanmasıyla açıklandı. İdari ve ekonomik bakımdan ise büyük oranda merkezi gelirlerin ve toprakların merkezi hazine dışında kanalize edildiği kurumlar olarak öne çıktılar. Bu sunum, Osmanlı sultan vakıflarına dair bu kabulleri, geç on beşinci ve on altıncı yüzyıl hukukçularının büyük oranda fetvalarından takip edebildiğimiz görüşleri ve yine aynı dönemden, o zamana kadarki en büyük sultan vakıflarından biri olan Nurbanu Sultan'ın vakfı üzerinden sorgulamakta ve bu ikisinin birbirini beslediği yeni yaklaşımlar önermektedir. Hukuken istisnai olan noktaları yalnızca irsadi vakıf kavramıyla açıklamakla yetinmeyen bu çalışma, pratiğin hukuki zemininin, devletin yönetim gücünün kapasitesine dair Osmanlı teorisinin belirginleşmesine paralel olarak zaman içinde geliştiğini gösteren kronolojik bir anlatı sunmaktadır. Ayrıca, merkezde bir hayır ciheti ve imparatorluğun çeşitli yerlerindeki şehir ve köylerde gelir getiren varlıklarıyla geniş, kendine özgü bir ekonomik, idari ve hukuki bir katman oluşturduklarını gösterecektir. Diğer çalışmalardan farklı olarak, bu vakıfların Osmanlı idare şemasında nereye oturduğuna Osmanlı taşrasının kendi idari terimleriyle işaret edecektir. Bu gayeyle, Üsküdar'daki Atik Valide Külliyesi'nin Bulgaristan topraklarında yer alan Yanbolu nahiyesindeki bazı köylerinin üzerinden, buradaki toprak ve reyanın Atik Valide Vakfı'na bağlanmasının ne anlama geldiğini kanunnameler ve vakfın bazı belgeleri üzerinden ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: sultan vakıfları, idari teşkilat, vakıf hukuku, Atik Valide, Yanbolu

Pîr Mehmed Üskübî'nin Mu'înü'l-Müftî'sinde Suç ve Ceza: Bir Fetva Mecmuasının Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi

Dr. Taha Yasin TAN

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), tahayasin.tan@isam.org.tr

Özet: Osmanlı ceza hukuku çalışmaları ağırlıklı olarak kanunnâmelere ve şer'îyye sicillerine dayanmakta olup fetva mecmuaları bu alanda az kullanılmıştır. Bunun bir sebebi, mecmualarda ceza malzemesinin hudûd, serika, cinâyât ve diyât başlıkları altında toplanmış görünmesi ve bu başlıkların eserlerde küçük bir yer tutmasıdır. Bu çalışma, 10./16. yüzyılda uzun yıllar Üsküp müftülüğü yapan Pîr Mehmed Üskübî'nin (ö. 1020/1611) Mu'înü'l-müftî adlı mecmuasını suç ve ceza açısından bütünüyle taramaktadır. Eserin Âşir Efendi nüshasındaki 1020 fetvanın tamamı okunmuş, 226 fetvanın ceza hukukuyla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık dört ceza kitabı toplam 65 fetva ihtiva etmektedir. Ceza fetvalarının %68'i kendisini barındırması beklenen kitap başlığının dışındadır ve yarısı, furû' fıkıh tertibinde müstakil başlığı bulunmayan tazir, siyaset, ihtisâb ve ceza davası usulü olarak belirlenebilecek dört kategoride toplanmaktadır. Bu dağınıklık, furû' fıkıh tertibinin bir doğal sonucudur. Muhteva bakımından cezanın üç kademeli bir yapı olarak işlediği, katı ispat şartlarıyla daraltılan had cezası, had dışında kalan suçlarda kâdının takdirine bırakılmış tazir ve hapis, fiil itiyat hâline geldiğinde ise siyaset görülmektedir. Çok dinli şehir hayatının çatışma noktalarında müdahalenin ölçüsünü ise aleniyet tayin etmektedir. Tebliğde önce mecmua ve nüshaları tanıtılacak, ardından ceza fetvalarının eser içindeki dağılımı tablolarla ortaya konacak, son olarak bu fetvaların muhtevası had, tazir, siyaset ve ortak yaşam düzeni ekseninde tahlil edilerek mecmuanın şeyhülislam fetvaları, hisbe literatürü, kanunnâmeler ve Rumeli kadı mahkemesi pratiğiyle temas ettiği noktalara işaret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Pîr Mehmed Üskübî, Mu'înü'l-müftî, ceza hukuku, had, tazir, siyaset, ihtisâb, Osmanlı Avrupası

40

41

42

43

44

45

46

BSF | B A L K A N
S T U D I E S |
F O U N D A T I O N

 balkanfoundation.com

 info@balkanfoundation.com

 facebook.com/balkanfound

 x.com/balkanfound

 instagram.com/balkanfound